ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԹԻՒ 7—8
ՅՈՒԼԻՍ—ՕԳՈՍՏՈՍ

ԼԲ. ՏԱՐԻ 1924

Տարեկան՝ 4 դոլ. = 1 ստերլինգ:

ԲԱՄԱՍԽԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

—

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԿՆՈՍ ՄԸ

Հանդէս Ամերիայի այս թիւն ուրախութիւն պիտի աւետէ գրասէրներու՝ յայտնելով Նոր Մեկենաս մը: Պր. Կ. Բասմաջեան, ինքնին գրասէր մը, գիտցաւ բանասիրութեան ճիւղին՝ իր գրպոմն իւրովանն սատարելէն ետքը, նաեւ իր համեստ ոդիկ միջոցները նուիրել՝ կանգնելու համար յիշատակարան մը, որ պիտի պահէ իր անունը քանասէր աշխարհի մէջ, ցորչափ թէ տեւէ հայ բանասիրութիւնը: Դիտմամբ ընտրազրեցինք վերոյիշեալ երեք բառերը:

1. Պր. Կ. Պասմաճեան այն օրն որ փոխուեցաւ եւ եղաւ Բասմաջեան, նուիրեց մշտատեւ իր գրիչը գրականութեան այն ճիւղին, զոր մենք բանասիրութիւն կը կոչենք՝ յանձուկ միտս: Միայն գրականութեան նուիրուողները խելամուտ են այն ներքին ուժին, որ կը դրդէ, կը մղէ զարգացնելու այն արուեստը, որ կը կապէ ազգ մ'իւր անցեալին հետ, կը կենդանացնէ յաւէտ գրավաստակ նախնիքը, կը զարգացնէ անոնց՝ դեռ եւս միայն ծաղկափթիթ թողած աշխատասիրութիւնը: Առանց նախնեաց սերմանած բազմաբեղուն սերմանց՝ չէ կարելի երեւակայել ուռճացեալ զարգացում մ'ազգի մը գրականութեան: Նախնեաց գրիչն ուրեմն յաջորդաց ճեռքը քունի կը դնէ գրիչը՝ յառաջ վարելու անոնց սկսածը՝ զարգացնելով, զարդարելով, ընդլայնելով եւ գեղեցկայարմար կարգաւորելով ժամանակին պահանջմանց:

Ձայս ըրաւ Պր. Կ. Բասմաջեան իր գրչովն՝ յառաջ բերելով իւր "Բանասէրը»: Այս թերթն իւր սկզբնական քայլերովը՝ — երբեմն հաստատուն, երբեմն սայթաք — կրցաւ առանձնայատուկ ճամբայ մը հորդել իրեն՝ գրականութեան մէջ ապահովելու համար իրեն անուն մը, զոր մշտնջենաւորել կ'ուզէր Պր. Բասմաջեան: Բայց ի՞նչպէս.

2. Այս "ինչպէս„ն է ահա, որ կը կեցնէ մեր գրիչը զարմանալու համար՝ իդէալի մը իրագործման ընտրուած միջոցն ներսն վրայ: Մեկենաս դառնալ՝ նախ իւր գրչին արդիւնքներն ապահովելու եւ ապա

516-66

այլոց նպաստելու նպատակաւ, անաշխատ ու դիւրապատրաստ գործ մը պիտի ըլլար ապահովաբար՝ քախտէն քախտաւորուողներուն: Բայց հնամեծարի կոչեցինք վերն այն միջոցները, որոնք միայն մտքի հաստատութեամբ, կամքի յարատեւութեամբ եւ անվհատ հետապնդմամբ կրցան հայթայթուիլ այս զարմանալի բանասէրին կողմանէ՝ յառաջ քերելու համար այսպիսի գրական յուշարձան մը: Եթէ բազմաթիւ Մեկենասներ՝ հին ու նոր ժամանակի՝ շատոնց յատուկ տեղ մը գրաւած են մեր երախտագէտ սրտերու խորքը՝ արդի եւ ապագայ գրականութեան համար իրենց պեղած աղբիւրներով, կերպով մը սակայն կը մեղմանայ մեր զարմանքը՝ գիտնալով որ այս Մեկենասներէն ոմանք՝ հրաւառ ու բազմատենչիկ՝ մշտնջենաւորելու հայ գրականութիւնը, տուին իրենց "աւելորդէն" ...: Բայց Նոր Մեկենասը միայն իր գրչովն ու վաստակովը կրցաւ հնարել ու հարթել այս դժուարագնաց ճամբան՝ որ կը տանի գրական Մեկենասներու Հայ Ցաճարը: Հոս է "Բառմաչեան հիմնարկութեան" արժէքը: Ոչ բնական, այլ անբնական ու բազմավաստակ տուայտանքով անծնամատոյց մղուեցաւ՝ մտնելու հոն,

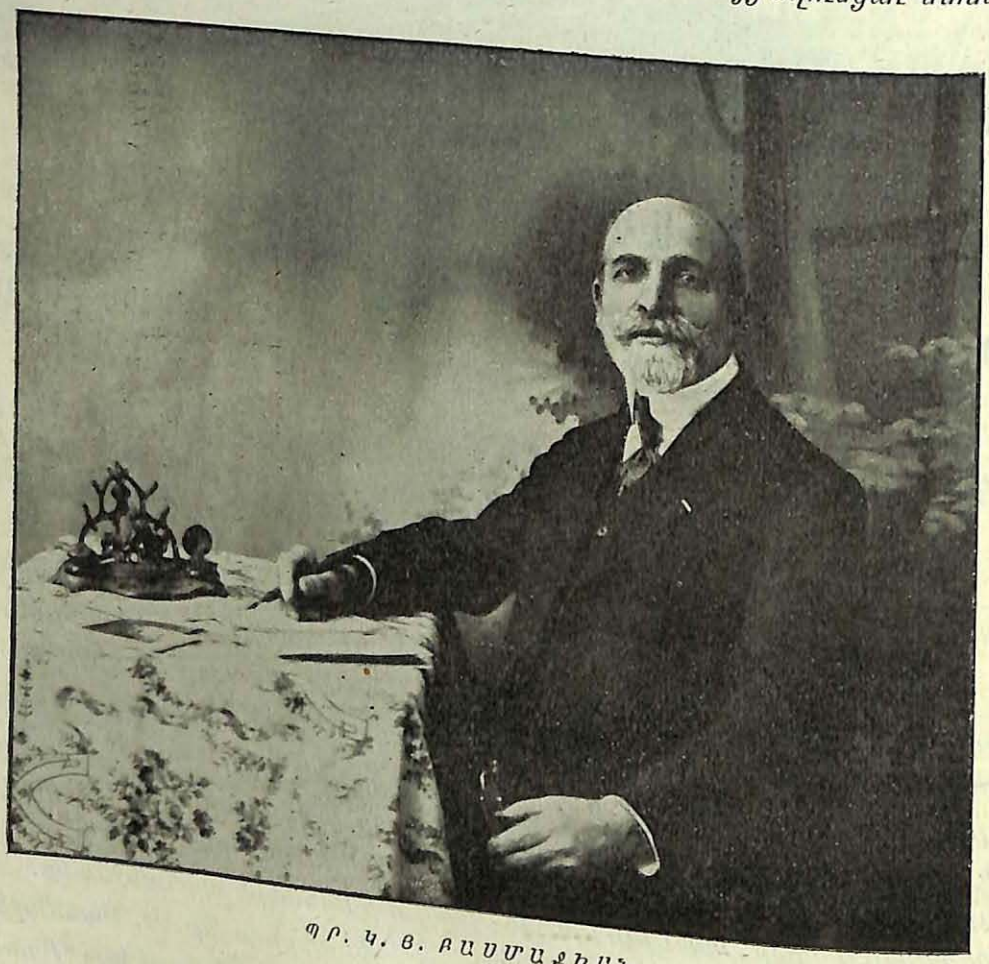

Պ Ր. Կ. Ե. ԲԱՍՄԱՃԵԱՆ

որ պահուած կը կարծուի յաճախ միայն կրեսոսներու ...: Ցաջորդ կտակաճեռ կարգադրութեան իւրաքանչիւր տողը վկայ կը կանգնի այն լայնախոհ մտքին, որ սեւեռած գրականութեան մշտնջենաւորութեան վրայ՝ գիտէ զոհել իւր որոշ իւր իդէալին իրագործման՝ խախուտ ապագայի մը մղձաւանջէն իսկ չզարհուրելով[1]:

---

[1] Բայց քարեկամական խորհուրդ մը գիտցաւ պայմանագրութեան Ժ. րդ յօդուածով ի սպառ հետացնել այս յոռետես ապագան ...:

3. Այս տողերով "Հանդէս Ամսօրեայ" էի նկատեր ինք զինքն իբր "զգուեալ կամ նախընտրեալ գործադիրն" այս գրական հիմնարկութեան: "Հանդէս"ս կը ցնծայ միայն, որ ազգին զաւակներուն մէջ կ'ապրի դեռ՝ գրական ասպարէզին մէջ անուն մը շահելու ըղձանքը: Մեր վերոյիշեալ խօսքերն ըստ բաւականի նպաստեցին — կարծենք — Պր. Կ. Բասմաջեանի անուան անվկանդ դրոշմ մը տալու՝ ապագայ բանասիրութեան լայնածաւալ ասպարէզին վրայ: "Բասմաջեան հիմնարկութիւն" պիտի նշանակէ՝ գրական-բանասիրական հրատարակութեանց տարածում: Թէ բանասիրող եւ թէ նպաստաւորուող գրասէրներու մտաց առջեւ Բասմաջեան մը միշտ պիտի երեւայ՝ պահանջելով որ իւր կարգադրած պայմաններով յառաջ տարուի հայ գրականութիւնը:

Բնական է "Հանդէս Ամսօրեայի" էջերը պիտի վկայեն, ցորչափ կանգուն մնայ "Մխիթարայ Ցարկը", թէ պայմանաւորին — Բասմաջեանի — եւ թէ պայմանընկալ կողման — Վիեննայի Մխիթարեանց — համերաշխ գործակցութիւնն՝ իրագործելու այս գրական հիմնարկութիւնը, որ ո՛չ միայն պատիւ պիտի բերէ Բասմաջեան անուան՝ իւր ունեցած վաստակութեան եւ ընտրութեան համար, այլ եւ պիտի նպաստաւորէ եւ ուռճացնէ հայ գրականութիւնն այլազան երկասիրութիւններով, նախնեաց հրատարակութիւններով եւ բազմատեսակ աշխատասիրութիւններով:

Մեծայոյս ենք որ Պր. Կ. Բասմաջեան պիտի հասնի իւր դիտած նպատակին. "Քաջքն լսելով զայլոց գործան յառաջագոյն քաջացելոցն, անուանի յիշատակ թողցեն զկնի իւրեանց՝ անձանց եւ ազգի," (Ղ. Փրպ. տպ. վէն. էջ 16):

Բայց միանգամայն լիապոյս ենք, որ շատ շատերուն ալ լուսաւոր օրինակ պիտի հանդիսանայ այս հիմնարկուն իրենց կարելին ընելու, զարգացնելու համար ազգի մը գրականութիւնը՝ նոր զարկ տալով անոր բանասիրութեան:

Ազգին բազմատեսակ պիտոյից մէջ՝ այս ճիւղին ուշադրութիւն դարձնելը՝ դիմացկուն եւ տոկուն նկարագրի — մեր ազգային մէկ յատկութեան — նշան նկատելով՝ կը մաղթենք որ անցեալ, ներկայ եւ ապագայ գրականութեան մշակողները ճեռք ճեռքի տալով՝ պանծացնեն — իրենք իրենց կամքովն եւ ուժովը, ի տեճուկս մեր անցեալն ու ներկան ուրացողներու — այս ազգն, որ գիտէ յարուցանել իւր մէջէն Բասմաջեաններ....

Հ. Գ. Մ.

Պայմանագրութիւն ընդ միջ Պր. Կ. Բասմաջեանի եւ Վիեննական Մխիթարեան Միաբանութեան:

Պր. Կ. Ց. Բասմաջեան Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան կը թողու ի մշտնջենաւորս իր ամբողջ ստացուածքը, այսինքն՝ պատրաստի գումար Ֆրանս. Ֆր. 90.000 եւ տոկոսաբեր թուղթեր՝ մօտաւորապէս 50.000 Ֆրանս. Ֆր.ի անուանական (nominal) արժէքով, հետեւեալ նպատակաւ եւ պայմաններով.

Ա. Վերոյիշեալ գումարին 100.000 Ֆրս. Ֆր.ը կը մնայ անձեռնմխելի իբրեւ հիմնադրամ[1]-գրամագլուխ[2]. իսկ մնացած 40.000 Ֆր.ը շարժուն դրամագլուխ[2] պիտի համարուի հիմնադրամին տոկոսներու հետ ի միասին:

Բ. Վիեննայի Մխիթ. Միաբ.ը պարտք կը ստանձնէ յիշեալ շարժուն դրամագլխով եւ հիմնադրամին տոկոսներով՝ տպագրելու հայ-պատմութեան, բանասիրութեան, աշ-

---

[1] Հիմնադրամը կը բաղկանայ 50.000 Ֆր.ի արժէթուղթերէ, եւ հետեւեալ գանձերի գումարներէ. 25.000 Ազգ. պատերիարքարանէ, 10.000 Ֆր. Պ. Պ.է, 15.000 Ֆր. Գ. Փ.է:

[2] Շարժուն-դրամագլուխը կը կազմեն հետեւեալ գումարները. Նշուն դրամ 25.500 Ֆր. գանձերի՝ Պ. Պ.է 3000 Ֆր., Ս. Ք.է 1500 Ֆր., եւ շարժուն ստացուածքի ապագայի վաճառման արդիւնքը մօտաւորապէս 10.000 Ֆր.:

խարհագրութեան եւն. վերաբերեալ կամ՝ մէկ խօսքով հայագիտական գործեր՝ անխտիր ամէն լեզուով եւ որ եւ իցէ հեղինակէ, սակայն նախապատուութիւն տալով Նախնեաց հեղինակութիւններու (Մատենագրութեանց) եւ Պր. Բասմաջեանի՝ առանձինն կամ՝ ուրիշներու ընկերակցութեամբ պատրաստած աշխատութիւններու:

Գ. Այս հրատարակութիւնները պիտի կազմեն շարք մը եւ պիտի կրեն «Կ. Ց. Բասմաջեան Մատենադարան» վերնագիրը:

Դ. Իւրաքանչիւր հեղինակ կամ աշխատասիրող՝ իբրեւ վարձատրութիւն պիտի ստանայ իր երկերէն 50 օրինակ, ուրիշ վարձատրութիւն չի կրնար տրուիլ հեղինակներու:

Ե. Տպագրեալ գործերու վաճառման արդիւնքը պէտք է բարդուի շրջաբերութեան մէջ եղող Շարժուն գումարին վրայ:

Զ. Բայց երբ գործառնութեանց արդիւնքը՝ Շարժուն գումարը 100.000 Ֆրանս. Ֆր.ի բարձրացնէ, այնուհետեւ ամէն յաւելեալ արդիւնք՝ տոկոսները դուրս հանելով, պէտք է բարդուի անձեռնմխելի գումարին վրայ:

Է. Այս գումարներուն թէ՛ Հիմնադրամին եւ թէ՛ շարժուն դրամագլխոյն մասին Մխիթ. Միաբանութիւնը պարտական է տարուէ տարի «Հանդէս Ամսօրեայ»ի եւ երեք ուրիշ պարբերականներու մէջ՝ հրապարակային հաշիւ ներկայացնել հայ հասարակութեան: Այս հաշուետուութիւնս առաջին անգամ պիտի ներկայացուի հասարակութեան՝ առաջին հրատարակութեան կից եւ այնուհետեւ իւրաքանչիւր տարեգլխոյն: Բաց աստի իւրաքանչիւր հրատարակութեան մէջ պէտք է հրատարակուի գործառնութեանց հաշուեկշիռը:

Ը. Հրատարակութեան առաջարկուած գործերը պիտի քննուին Միաբանութենէ անուանուած գիտական յանձնախումբի մը կողմանէ — բաղկացած առնուազն երեք հոգիէ, — որուն ծայնի առաւելութեամբ տուած որոշումը վճռական է՝ ներկայացուած գործերու արժանաւորութեան մասին:

Թ. Որքան ժամանակ որ Պր. Կ. Ց. Բասմաջեան կենդանի է, իր իրաւունքն է որոշել հրատարակուելիք գործերը:

Ժ. Նոյնպէս Պր. Բասմաջեան իրաւունք ունի իր ապրուստին համար դրամագլխոյն տոկոսներն եւ ի հարկին նաեւ դրամագլխէն հարկաւոր գումարներն ստանալու:

ԺԱ. Այս դրամագլխէս զատ Պր. Բասմաջեան Մխիթ. Միաբանութեան կը թողու իր Գրադարանը, որուն պահպանման մասին իր վերջին կամքը պիտի յայտնէ ապագային:

ԺԲ. Նոյնպէս Մխիթ. Միաբանութեան կը թողու իր հեղինակութեանց տպագրութեան իրաւունքը՝ ի մասնաւորի հետեւեալ գրքերու, որոնց վերջին կատարուած հրատարակութեան իրաւունքը ծախուած է. այսինքն՝ Հայոց Պատմութիւն, երեք տարուան դասընթացքով, եւ Բառարան Հայ-Ֆրանս. Լուսինեան-Բասմաջեան:

ԺԳ. Դարձեալ իր անձնական հրատարակութեանց ամբողջ պահեստն՝ այսինքն՝ 1. Լեւոն Լուսինեան վերջին թագաւոր Հայոց. 2. Անիի յիշատակ ալբումներ. 3. Histoire moderne des Arméniens. 4. Չորս օրինակ «Բանասէր»ի հատաքածոյ. 5. Հայաստանի զանազան Քարտէսներ եւ ուրիշ գործեր, եւն. որոնց վաճառման արդիւնքը պէտք է բարդուի շարժուն գումարին վրայ:

ԺԴ. Մխիթ. Միաբանութիւնն ինք զինքը բարոյապէս պատասխանատու կը զգայ եւ կը պարտաւորէ Հայութեան առջեւ կէտ առ կէտ գործադրել եւ անվթար պահպանել այս Հիմնարկութեան պայմանագրութիւնն յօգուտ Հայագիտութեան:

Հ. Գրիգոր Վ. Գոշգարեան Կ. Ց. Բասմաջեան

Արքեպ. եւ Ընդհ. Աբբայ
Մխիթարեան Հայոց Միաբանից: